

DOI 10.36074/logos-21.07.2023.41

ЛОГОПСИХОДІАГНОСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ УВАГИ ДОШКІЛЬНИКІВ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ

ORCID ID: 0000-0002-2672-3704

Рібцун Юлія Валентинівна
канд. пед. наук, ст. наук. сп.,
старший науковий співробітник відділу логопедії
*Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України*

УКРАЇНА

Створення вітчизняної освітньої системи, зокрема спеціальної, яка слугуватиме міцним фундаментом соціально-політичного, економічного життя суспільства, враховуватиме потреби населення України, кризові виклики сьогодення, інноваційні прогресивні процеси та наявні можливості – одне з вагомих завдань сучасності. Саме тому ми долучились до розроблення Візії майбутнього освіти і науки України та обговорення Національної стратегії освіти і науки України до 2030 року (напряма «Дошкільна освіта»; відповідно до розпорядження НАПН України №70 від 27.06.2023 р.).

Відповідно до Візії [1] майбутнє освіти і науки України формується з урахуванням таких основних принципів: а) особистісно орієнтована освіта; б) євроінтеграція та глобалізація; в) освіта упродовж життя; г) освіта, спрямована на утвердження політичної нації та розвиток громадянського суспільства; ґ) безбар'єрна та інклюзивна освіта; д) співпраця з громадою; е) адаптивність до світу, який змінюється; ж) науково орієнтоване навчання; з) наука та інновації. Зокрема, принцип безбар'єрної та інклюзивної освіти передбачає, що незалежно від статусу, етнічного походження, віку, особливих освітніх потреб, стану здоров'я чи статі, кожна людина має право на якісну освіту.

Чи не найчисельнішою категорією серед дітей з особливими освітніми потребами є дошкільники з функціонально-мовленнєвими труднощами, що характеризуються різноманітністю проявів. Окрему групу складають специфічні форми центрально обумовленого недорозвитку мовлення у дітей у вигляді моторної алалії. При алалії найчастіше спостерігаються первинно збережений слух і типовий інтелектуальний розвиток, проте логопсиходіагностика та логопедична робота при цьому є досить складним і довготривалим процесом (І. Баранець, Л. Білогруд, Т. Візель, О. Вінарська, Т. Волосовець, Ю. Гаркуша, Б. Гріншпун, Г. Гуровець, М. Єрмакова, Л. Єфименкова, Л. Жаренкова, Н. Жукова, В. Ковшиков, Р. Лалаєва, Р. Левіна, І. Марченко, І. Мартиненко, О. Мастюкова, Н. Ніщева, І. Панченко-Міль, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко, Н. Трауготт, Л. Трофименко, Т. Філічева, О. Черкасова, С. Шаховська, О. Янушко та ін.) [2, 5].

Патогенез моторної алалії в історичному екскурсі досліджувався з точки зору трьох основних концепцій – моторної, психологічної та лінгвістичної. Якщо моторна концепція розглядала механізм виникнення алалії як кірковий, психологічна – як недостатній розвиток вищих психічних функцій у взаємозв'язку з пошкодженим мовленням, то лінгвістична – як вербальний дефіцит на семантичному (задум, програмування висловлювання), лінгвістичному (трансформація семантичної програми в мовну), інструментальному (власне процес говоріння) рівнях [3].

Жоден психічний процес або функція не обходиться без супроводу уваги, адже це «зосередженість діяльності суб'єкта в даний момент часу на будь-якому реальному або ідеальному об'єкті – предметі, події, образі, міркуванні тощо» [4]. Вивчення основних видів уваги – один із важливих напрямів діагностичної роботи. Як відомо, існують різні класифікації уваги – за особливостями об'єктів, за формою організації, за характером цільового спрямування, за рівнем вольових зусиль і за провідним аналізатором (С. Максименко, Т. Партико, Л. Подоляк, І. Прокопенко, М. Савчин, Ю. Трофимов, В. Юрченко та ін.).

Нам було важливо з'ясувати стан сформованості уваги дошкільників із типовим (ТМР) і порушеним мовленнєвим розвитком (ПМР, моторною алалією) за характером цільового спрямування та за рівнем вольових зусиль, а також за провідним аналізатором. У дошкільному віці найбільш інтенсивно відбувається розвиток зорової та слухової уваги, а тому під час проведення обстеження дошкільників з алалією ми зупинилися саме на них.

Вивчення зорової уваги дітей з алалією проводилося нами за допомогою двох проб. У першій пробі у формі гри «Будь уважним» дітям пропонувалася коректурний бланк для обстеження уваги дошкільників за методикою «Знайди і закрасли» (Р. Немов), олівець (ручка), квадратики із зображенням зірочки, будиночка, квадратики з аналогічними перекресленими зображеннями. Експериментатор клав перед дитиною бланк, закраслював зірочку вертикальною, а будиночок горизонтальною лінією. Дитина мала продовжити виконання завдання. Як рівень допомоги використовувався показ квадратиків зі звичайними та перекресленими зображеннями. Оцінювання продуктивності та стійкості уваги дітей відбувалося за десятибальною шкалою: 10 балів – дуже високі; 8–9 балів – високі; 4–7 балів – середні; 2–3 бали – низькі; 0–1 бал – дуже низькі.

Як показали результати проби, низькі показники продуктивності та стійкості уваги виявилися у більшості дітей експериментальної групи (76,0%). Крім розсіяної уваги, дошкільникам з алалією було важко утримувати олівець (вони захоплювали його усією долонею), внаслідок чого одночасно перекреслювалися кілька зображень. Результати проведення проби вказують на складність загальноприйнятих діагностичних методик для дітей з особливими мовленнєвими потребами, а це свідчить про необхідність добору таких завдань, які б враховували психофізичні особливості дошкільників із функціонально-мовленнєвими труднощами.

Наступна проба у формі гри «Дві сестрички» дала змогу виявити стан сформованості зорової уваги шляхом знаходження дітьми на аркуші однакових зображень, для чого пропонувалось 2 набори предметних картинок із зображенням 4 ляльок, дві з яких однакові. Експериментатор хаотично розкладав на столі перший набір предметних картинок, відбирав дві однакові та клав поряд. Педагог викладав інший набір картинок. Дитина мала знайти дві однакові ляльки. Рівнем допомоги слугував повний показ.

Зазначене діагностичне завдання виявило поверхову зосередженість переважної більшості дітей з алалією (60,0%). Під час виконання проби ми помітили, що дівчатка частіше дивляться у вічі експериментатора, шукаючи підтвердження правильності виконання завдання, а хлопчики переважно оглядаються, не чекаючи допомоги. Так, наприклад, Оля Н., позираючи на експериментатора, кивала головою і запитувала: «Па? Тях па?» («Правильно? Так правильно?»).

У результаті проведення проби ми побачили, що мимовільна увага дошкільників з алалією поверхова та нестійка, а тому потребує вдосконалення

та розвитку як основи для орієнтації у ситуації та бази для формування психічної регуляції пізнавальної діяльності.

Слухова увага відіграє важливу роль у формуванні мовленнєвої діяльності, а тому її обстеження є обов'язковим для проведення діагностики дошкільників з алалією.

Діагностичне завдання на визначення рівня сформованості у дітей слухової уваги проводилось у формі гри «Веселі зайченята», матеріалом до якої слугували наголівники зайченят і бубон. Експериментатор ритмічно ударяв у бубон, жестом запрошував зайченят пострибати. Звучання бубна затихало і педагог жестом пропонував присісти. Далі вправу діти виконували самостійно. Використовувався такий рівень допомоги – припиняючи удари в бубон, експериментатор ховав його за спину. Саме емоційна забарвленість завдань під час проведення проб, елементи гри, продуктивні види діяльності, часта зміна її форм дала змогу підтримувати увагу дітей на досить високому рівні.

Слід зазначити: якщо переважна більшість попередніх проб виконувалась індивідуально, то завдання на дослідження слухової уваги ми проводили з підгрупою, що дало змогу зробити ряд висновків. Ми помітили: незважаючи на те, що у процесі самостійних ігор діти намагались бути на певній відстані один від одного, а під час спеціально організованої гри дошкільники з алалією згруповувались з помітним задоволенням, з чого можна зробити висновок, що досліджуваним подобалось бути разом і діяти спільно. Діти з гордістю демонстрували один одному наголівники, використані в грі, хоча вони були майже однакові.

Через незрозуміння невербальної інструкції проби кількаразово довелося провести пробні заняття, бо такі діти знімали наголівники з голови, намагались бити у бубон разом з експериментатором, просто бігали по групі. Використання вербальної інструкції уможливило провести пробу, результати якої показали нестійкість уваги, надмірну швидкість відволікання дошкільників з алалією (88,0%). Порівняльний аналіз стану сформованості різних видів уваги дошкільників із ТМР та ПМР подано у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз стану сформованості різних видів уваги дошкільників із ТМР та ПМР

<i>Дошкільники з</i>	
<i>ТМР</i>	<i>ПМР</i>
Вид уваги за характером цільового спрямування та за рівнем вольових зусиль	
мимовільна, з елементами довільної; не тільки самі речі, предмети і явища привертають увагу своїми властивостями, а й відповідні словесні вказівки дорослих	мимовільна; переважно лише самі речі, предмети і явища привертають увагу своїми властивостями
Зорова увага	
швидке переключення, більш тривале утримання уваги на об'єктах, які можна сприймати різносторонньо; тимчасове зниження уваги як прояв втомлюваності	поверховість, фрагментарність, нестійкість, виснажуваність, відволікання, швидке переключення; утримання уваги переважно не залежить від характеристик об'єкта, тільки від зміни його динаміки
Слухова увага	
швидке переключення; триваліша за зорову	швидке переключення, звуженість, відволікання, розсіяність; посилюється тільки на контрастні подразники; менш тривала, ніж зорова

Нами були виявлені причини недостатньої сформованості у дітей з моторною алалією уваги різних модальностей (за даними енцефалограм), а саме: а) нерівномірність взаємодії основних нервових процесів (збудження та гальмування), що відбуваються у корі головного мозку (32,0%); б) слабкість нервових процесів (навіть за наявності стимулів різної модальності) (96,0%).

Отже, як показали результати нашого дослідження, мимовільна увага дітей дошкільного віку з алалією поверхнева та дуже нестійка. Нами помічено, що порушення уваги проявляються у дошкільників з алалією одночасно у багатьох видах психічної діяльності та під час сприймання подразників різної модальності (зорових, слухових). Це потребує цілеспрямованої роботи у своєму розвитку, адже саме увага є тим базовим психічним механізмом, що забезпечує вихідний контакт дошкільників з оточуючим середовищем.

Список використаних джерел:

- [1] Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya>
- [2] Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Х. : ВГ «Основа», 2012. 239 с.
- [3] Собонович Є. Ф. Формування правильного мовлення у дітей з моторною алалією. К. : КГПІ, 1981. 149 с.
- [4] Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. С. 551. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf
- [5] Brushnevskaya, I., Ribtsun, J., Stasiuk, L., Ilina, N., Vasylehko, I., & Kolodiazna, V. Psycholinguistic Preconditions of Speech Formation of Children with General Speech Retardation. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2021. 12(4). P. 263-277. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729330/>